

FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SO‘ZGA TENGLIK XUSUSIYATLARI

A‘zamova Gulnoza Abduxoliq qizi
SamDCHTI birinchi kurs magistranti

Annotatsiya. Frazeologik birliklar tilning lug‘at tarkibini tashkil qilguvchi, mazmunan bitta so‘zga teng birliklar bo‘lgani uchun ko‘p yillar davomida leksikologiya tarkibida o‘rganilib kelingan. Ammo shuni alohida ta‘kidlash lozimki, frazeologik birliklarni uslubiy farqlash alohida tahlil qilinishi lozim bo‘lgan masalalardandir. Ushbu maqolada frazeologizmlarning so‘zga teng bo‘la olish xususiyatlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: frazeologik birliklar, so‘zlarning ekvivalenti, frazeologizmlar semantikasi, leksik barqarorlik.

Аннотация. Фразеологизмы изучаются в лексикологии на протяжении многих лет, поскольку представляют собой единицы, составляющие лексический строй языка и по содержанию равные одному слову. Однако следует отметить, что методологическая дифференциация фразеологизмов является одним из вопросов, требующих отдельного анализа. В данной статье рассматриваются особенности фразеологизма, которые можно отождествить со словами.

Ключевые слова: фразеологизмы, словесные эквиваленты, семантика фразеологии, лексическая устойчивость.

Annotation. Phraseological units have been studied in lexicology for many years because they are units that make up the lexical structure of a language and the content is equal to one word. However, it should be noted that the methodological differentiation of phraseological units is one of the issues that need to be analyzed separately. This article discusses the features of phraseologies that can be equated with words.

Keywords: phraseological units, word equivalents, semantics of phraseology, lexical stability.

Frazeologiyaning tilshunoslik fani sifatida rivojlanishi so‘nggi paytlarda tadqiqotchilar oldiga o‘ta murakkab muammo – frazeologik birlikning so‘z bilan munosabatini qo‘ymoqda. Zamonaviy tilshunoslikda bu savolning aniq

shakllantirilishi bo'yicha turli nuqtai nazarlar mavjud. Ba'zilar frazeologik birliklarni so'zlarning ekvivalenti deb hisoblasa, boshqalari ularning so'z bilan o'zaro bog'liqligini, ekvivalentlik nazariyasini frazeologik birikmalarning so'z bilan bog'lanish nazariyasi bilan almashtirishni ko'rsatadi. Frazeologik birliklarning so'zga ekvivalentligi nazariyasi S. Balli tomonidan ishlab chiqilgan ekspressiv faktlarni aniqlash kontsepsiyasiga borib taqaladi, u frazeologik aylanmaning barcha boshqalarini almashtirib turadigan eng keng tarqalgan xususiyati - bu so'zning mumkin yoki imkonsizligi ekanligini ta'kidlagan. bu birikma o'rniga bitta oddiy so'zni qo'ying. Sh.Balli shunday so'zni aytgan "so'z aniqlovchi" . Balli bunday sinonimning mavjudligini frazeologik birliklar yaxlitligining ichki belgisi deb biladi. Shuni ham yodda tutish kerakki, maqol va maqollar, ya'ni. Gap tarkibiga ega frazeologik birliklarni faqat gaplar yordamida aniqlash mumkin, masalan, qushlar bir joyga to'planadi - qiziqishlari, g'oyalari bir xil odamlar va boshqalar. bir-biriga jalb qilinadi va bir-biriga yaqin bo'ladi; ko'r ko'rni boshqaradi - boshqalarga rahbarlik qilayotgan yoki maslahat berayotgan odam ular kabi ozgina narsani biladigan vaziyat. Frazeologik birliklarning semantik yaxlitligini uning ma'nosini alohida so'z sifatidagi tarkibiy qismlarining ma'nosi bilan solishtirish, shuningdek, kontekstda qo'llanish xususiyatlarini aniqlash orqali aniqlash mumkin.

"Frazeologizm va so'z" muammosida asosan ikki yo'nalish mavjud: frazeologiyani leksikologiyaning tarkibiy qismi sifatida tor, leksikologik tushunish, frazeologik birliklar so'zga ekvivalent sifatida va frazeologiyani mustaqil tilshunoslik fani sifatida keng tushunish. To'liq ekvivalentlik nazariyasining ba'zi tarafdorlari (N.N. Amosova (2-son), N.M. Babkin, A.I. Smirnitkiy frazeologik birliklarni maxsus, o'ziga xos, o'ziga xos tasnifga muhtoj bo'lmagan va so'zlar qanday tasniflangan bo'lsa, xuddi shunday tasniflanishi kerak bo'lgan leksik birliklar deb hisoblaydi. Masalan, A. I. Smirnitkiy bu borada frazeologiyani

leksikologiya tarkibiga kiritadi. Shunday qilib, frazeologik birliklarning barcha o'ziga xos xususiyatlari hech narsaga qisqartiriladi. So'z semantik tuzilishi jihatidan qanchalik murakkab bo'lmasin, frazeologiya sohasiga kirmaydi, u leksikografiya va leksikologiyaning ob'ekti hisoblanadi. So'zlar va frazeologik birliklar nutqqa tugallangan shaklda kiritiladi. Bu fakt to'liq ekvivalentlik nazariyasi foydasiga dalillardan biri sifatida keltirilgan. Nutqqa tugallangan shaklda kirish frazeologiyaning so'zga ekvivalentligi uchun shavqatsiz asosdir, chunki tugallangan shaklda ko'paytirish tilning barcha birliklariga xos xususiyatdir va A.I. Alekhina: "... ularni so'zlarning ekvivalenti sifatida ko'rib chiqish o'rinli emas, faqat tilning turli birliklarining tarkibiy va semantik xususiyatlariga qarab, tugallangan shaklda takrorlanishning xarakterli xususiyatlarini hisobga olish muhimdir". Tarkibiy va semantik nuqtai nazardan, frazeologik birliklar alohida til birligi bo'lib, so'zga qaraganda ancha murakkab va bu uning yozma yoki og'zaki kontekstda aktuallashtirishiga ta'sir qiladi. I.Qo'chqortoyevning "Abdulla Qahhorning umumtil frazeologiyasi asosida yangi iboralar yaratishiga doir" maqolasida quyidagi fikrlar ilgari surilgan. Mavjud frazeologik birliklar asosida yangi iboralar yaratish umumtilida, ayniqsa badiiy adabiyot tilida ko'p uchraydigan hodisadir. Yozuvchining frazeologik novatorligi, frazeologik ijodkorligi eng yorqin namoyon bo'ladigan soha ham mana shu umumtil frazeologiyasi asosida yangi iboralar yaratish sohasidir. A.Qahhor ba'zan aforizm va xalq iboralari darajasiga ko'tarilgan chuqur mazmunli, o'tkir kinoyali iboralar to'qiydi. Bu iboralarni ko'p hollarda xalq iboralaridan ajratish qiyindir.

Bu maqolada A.Qahhor tomonidan xalq frazeologiyasi zamiridagi obrazlar asosida ijod qilingan individual frazeologik neologizmlardan namunalar keltiriladi. Frazeologik birliklarning muhim belgilaridan biri shundan iboratki, ular zamirida ma'lum obraz, konkret hodisa, harakat yoki predmet tasavvuri yotadi. Masalan,

“quvonmoq” ma’nosini ifodalaydigan “og’zi qulog’iga yetdi” iborasida kulish, mamnun bo’lish orqasida og’izning quloqqacha yetishi tasavvuri, obrazi bor. Ibora zamiridagi mana shu obraz “quvonmoq” ma’nosini bildirish uchun xizmat qiladi. Ibora zamiridagi bunday obrazni boshqa nuqtayi nazardan izohlash, uni boshqacha talqin etish tilda yangi yaratilgan frazeologik neologizmda umumtil iborasiga mansub bo’lgan obraz yoki bu obrazning biror xususiyati saqlanadi. A.Qahhor shu yo’l bilan yangi iboralar yaratishda umumtil frazeologiyalaridan ham, majoziy ma’noli maqollardan ham foydalanadi. A.Qahhor tomonidan yaratilgan yangi iboralarni sinchiklab o’rganish, ularning semantik-stilistik funksiyalarini tekshirish A.Qahhor uslubining o’ziga xos xususiyatlarini ochish uning o’zbek adabiy tili taraqqiyotiga qo’shgan hissasini aniqlashga yordam beradi. O’zbek tilshunosligida o’tgan asrning 70-80 yillaridan boshlab lingvistik model va modellashtirish usullaridan keng foydalanish boshlandi. Frazeologik birliklar ham muayyan shakli, strukturaga ega bo’lishi bilan birga, ma’lum semantikaga ham ega. Shu bilan birga frazeologizmlar shakl va mazmun munosabatida ham bo’ladi. Frazeologiya mustaqil fan bo’lib shakllanishi va ajralib chiqqanidan buyon o’tgan nisbatan qisqa vaqt ichida frazeologik birliklar turli jihatlaridan o’rganildi. Frazeologik birliklarga morfologik nuqtayi nazaridan ham yondashiladi, ya’ni ularning u yoki bu frazeologik grammatik turkumlarga mansubligi belgilanadi. Frazeologik birliklarning shakli bilan ma’nosi orasidagi izomorfik (moslik,parallellik) darajasini aniqlash maqsad qilib qo’yildi. Keyingi yillarda frazeologizmlar yuzasidan ko’plab ilmiy monografik asarlar, ilmiy maqolalar nashr etildi. Shunday ishlardan biri B.Yo’ldoshevning “Frazeologizmlarning adabiy til normasiga munosabatiga doir” nomli maqolasidir. Til jamiyatda eng muhim aloqa vositasi bo’lishi, o’z vazifalarini oqilona bajarishi uchun, avvalo, normalashgan bo’lishi kerak, chunki normativlik xususiyati milliy

adabiy tilning markaziy va eng muhim belgisidir. "Frazeologik iborada ifodalangan semantik ma'no bir so'z bilan emas, balki ikki yoki undan ortiq so'z birikmasi bilan ifodalangani uchun u murakkabroq tipdagi leksik birlikdir". Frazeologizm so'zdan tuzilishiga ko'ra farq qiladi: so'z morfemalardan iborat bo'lib, har qanday frazeologik birlik, eng avvalo, ma'lum bir til grammatikasi qonuniyatlari (alohida frazema yasalishi va butun so'z yasalishi) asosida birlashgan so'z birikmasidir. Frazeologik birliklarning tarkibiy qismlari o'zaro bog'lanishda erkin bo'lmaydi, ularning boshqa so'zlar bilan moslik doirasi yopiq.

Frazeologizmlar leksik barqarorlik bilan ajralib turadi, asosan doimiy tarkibni saqlaydi. Ko'rinib turibdiki, frazeologik birliklarning so'zga ekvivalentligini faqat ularning til va nutqqa munosabati nuqtai nazaridan tanib olish mumkin: frazeologik birlik ham, so'z ham til birliklari bo'lib, nutqda odatda nominatsiya birliklari sifatida qo'llaniladi. Frazeologik birlik va so'z muammosi turli lisoniy aloqalar va munosabatlarning yaqin va murakkab o'zaro bog'liqligi bo'lib, ushbu ishda ularni ko'rib chiqish jihatlari to'liq emas va yagona mumkin. Shu bilan birga, frazeologiyaning nazariy va amaliy masalalarida mavjud bo'lgan kelishmovchiliklarni frazeologiyani leksikologiya bilan bog'lovchi umumiy muammolarni ishlab chiqish orqali bartaraf etish zarur. Tahlil shuni ko'rsatadiki, "frazeologik birlik va so'z" muammosi umumiy muammolar qatoriga kiradi va hozirgi vaqtda eng muhim va eng kam rivojlangani bo'lib, bu tilning frazeologik tizimini nazariy asoslashni qiyinlashtiradi.

REFERENCES

1. Кунин А. В. Английская фразеология. - М.: Изд. Высшая школа, 1970.
2. Виноградов В. Основные типы лексикологических значений слова // Избр. Труды. - м.: Наука.

3. Поливанов Е. Д. Русский язык сегодняшнего дня. - М. -Л., 1928 (б). - Кн. 4. -С. 144.
4. Востоков А. Х. Русская грамматика по начертанию его же сокращенной грамматики. - СПб. - 1835.
5. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. - Изд. Ленинградского университета. - Л., 1961.
6. Maslova V.A. Lingvokul'turologiya. 2-ye izdaniye. - М .: Academia, 2004. - 204 с.
7. Maslova V.A. Lingokul'turologicheskoye issledovaniye: Ucheb. dlya stud. untov. - М .: Akademiya, 2010.
8. Buslayev F.I. Russkiye poslovitsy i pogovorki, sobrannyye i obyasnennyye. - М., 1954.